

## LLYWELYN ap GRUFFYDD, 'Y Llyw Olaf' (bu farw 1282), tywysog Cymru

**Enw:** Llywelyn ap Gruffydd

**Ffugenw:** Y Llyw Olaf

**Dyddiad marw:** 1282

**Priod:** Eleanor de Montfort

**Plentyn:** Gwenllïan ferch Llywelyn ap Gruffudd

**Rhiant:** Senena ferch Caradog

**Rhiant:** Gruffydd ap Llywelyn

**Rhyw:** Gwryw

**Galwedigaeth:** tywysog Cymru

**Maes gweithgaredd:** Gwrthryfelwyr; Milwrol; Gwleidyddiaeth a Mudiadau Gwleidyddol; Teuluoedd Brenhinol a Bonheddig

**Awdur:** Thomas Jones Pierce

Ail fab [Gruffydd ap Llywelyn](#) a Senena, ac yr [Llywelyn ap Iorwerth](#). Ni ellir olrhain ei yrfa ymhellach yn ôl na 1245 pan geir ef yn un o'r gw r mawr o gylch [Dafydd II](#), ffaith sydd yn awgrymu ei fod ef, yn wahanol i'w dad a'i frawd h n, [Owen](#), yn ffefryn gan ei ewythr, ac, efallai, yn cael ei ystyried fel ei aer. Ar ôl trychineb 1246 a threfnu cytundeb Woodstock â Harri III yn 1247, bu raid iddo am wyth mlynedd rannu gydag [Owen](#) y gwaith o deyrnasu ar diriogaeth i'r gorllewin o afon Conwy, tiriogaeth a oedd bellach yn llawer llai nag yr arferai fod. Oherwydd ei fuddugoliaeth ar [Owen](#) a brawd iau, [Dafydd](#), ym Mryn Derwin, 1255, fodd bynnag, cymerodd y cam cyntaf i gyfeiriad ailgadarnhau'r awdurdod tiriogaethol cyfan a feddid ar un adeg gan [Llewelyn I](#). Rhwng y blynyddoedd 1256 a 1267 cafodd fwynhau cyfnod o fuddugoliaeth ar ôl buddugoliaeth bron yn ddi-dor. Oblegid gwendid Coron Lloegr a'r diffyg undeb ymhlith arglwyddi'r gororau ar y pryd, gallodd aduno Gogledd Cymru o Ddyfi i Ddyfrdwy a chydio wrthi rannau helaeth o ganolbarth y mars cyn belled â ffiniau Gwent; yn y cyfamser yr oedd yn amddiffyn y tiroedd a goncweriodd trwy ddwyn cyfres o gyrchoedd didrugaredd ar Dde Cymru. Yn 1258 gorfu i'r tywysogion Cymreig eraill - ar wahân i [Gruffydd ap Gwenwynwyn](#), a ymostyngodd yn 1263 - drosglwyddo eu gwrogaeth oddi wrth y brenin i Lywelyn a'r un flwyddyn fe'i cyhoeddodd ei hun yn dywysog Cymru. Yr oedd i'r cam pwysig hwn arwyddocâd cyfansoddiadol mawr iawn; fe'i cydnabuwyd yn swyddogol gan Harri III (yr oedd Llywelyn, serch hynny, i barhau i dalu gwrogaeth i'r brenin) yng nghytundeb Trefaldwyn, 1267, ac y mae'n gam a barodd godi Llywelyn i le ar ei ben ei hun ymhlith gw r mawr hanes Cymru fel y g r a wnaeth yr arbrawf cyntaf ar drefnu ei gwladwriaeth ei hunan i'r wlad.

Yn ystod y 10 mlynedd 1267-77 ceir newid yn y sefyllfa; bellach y mae'r berthynas rhwng Cymru a Lloegr yn canolbwyntio mwy ar dde-ddwyrain y wlad. Trefnodd Llywelyn i wneuthur y wlad y tu ôl i'w gefn yn ddiogel trwy wneuthur y defnydd helaethaf o adnoddau economaidd a milwrol y canolbarth. Adeiladodd gastell Dolforwyn, creodd fwrdeisdref Abermiwl, a dechreuodd ymosod ar ei gymdogion ymhellach i'r de, gan lwyddo i raddau yn ei ymwneuthur â theulu Bohun, eithr methu diorseddu teulu [Clare](#) yn eu castell newydd yng Nghaerffili. Yr oedd ei bolisi cartrefol y pryd hwn yn tueddu i fod yn ddirugaredd - ceir enghraifft yn y modd y deliodd ag esgobion y gogledd - a daeth yn sgîl y polisi hwnnw gyfnewidiadau cymdeithasol a chyfreithiol ag iddynt bwysigrwydd cynhenid; yn eu dilyn hefyd daeth gelyniaeth amryw o'i ddeiliaid. Yr oedd gwrthgiliad [Dafydd](#) a [Gruffydd ap Gwenwynwyn](#) (1274), yn ddyrnod drom, ac yn ernes o'r llu mawr o wrthgiliadau a ddilynodd yn 1277.

Bu anfodlonrwydd Llywelyn oblegid yr anawsterau cynyddol ar hyd y goror yn rheswm iddo wrthod dro ar ôl tro rhwng 1273 a 1277 gadw, fel un o 'weision' y brenin newydd Edward I, delerau cytundebau a wnaethai. Er na wyddys pa mor bwysig oedd natur ei gwynion, cafodd ei feio'n drwm am ei anghymodlonrwydd a'i ddiffyg doethineb, a dywedyd y lleiaf, yn herio felly awdurdod a gallu adferedig brenhiniaeth Lloegr, polisi a'i harweiniodd i gael ei orchfygu yn rhyfel 1277 a dymchwel holl waith ei fywyd. Wedi cytundeb Aberconwy nid oedd yn weddill iddo namyn Gwynedd i'r gorllewin o afon Conwy, serch caniatâu iddo ddefnyddio'r teitl (gwag bellach) - tywysog Cymru - a chanddo, yngl n â; teitl hwnnw, benarglwyddiaeth ar bum arglwyddiaeth fach yn Edeirnion a Meirionnydd.

Yng Nghaerwrangon, ar 13 Hydref 1278, ac yng ng ydd y brenin, priodwyd Llywelyn ag [Eleanor de Montfort](#), merch yr iarll Simon de Montfort; yr oeddynt wedi eu dyweddio cyn belled yn ôl â'r flwyddyn 1265, yn Pipton, pan gydymunasai Simon a Llywelyn yn ffurfiol i wrthwynebu'r Goron. Gohiriasid y briodas ei hun o'r flwyddyn 1275 oherwydd fod y briodasferch yn cael ei chadw, megis fel carcharor, yn Windsor gan Edward I.

Yn dilyn, cafwyd pum mlynedd dyngedfennol. Ymddug Llywelyn tuag at y brenin yn y modd mwyaf addas; o dan amgylchiadau annymunol dros ben bu'n amyneddgar y tu hwnt a dangos ei fod yn fedrus iawn fel diplomydd. Materion technegol a chyfreithiol yngl n â phenderfynu ystyr rhai pethau yn y cytundeb a wnaethpwyd ychydig cyn hynny a oedd wrth wraidd yr helynt - a chofio hefyd fod a fynnai [Gruffydd ap Gwenwynwyn](#) beth â'r helynt hwnnw; yr oedd hefyd achosion eraill nad oedd y naill ochr na'r llall yn gwbl gyfrifol amdanynt. O safbwynt Llywelyn yr oedd y brenin, heb os nac onibai, yn

torri rhai o amodau'r cytundeb trwy drin y materion yr oeddid yn anghydweld yn eu cylch yn ôl cyfraith Lloegr yn hytrach nag yn ôl cyfraith Cymru - serch bod gwahaniaeth barn ymysg ysgrifenywyr ynglŷn â'r rhesymau paham y gweithredai felly. Hyd yn oed er hynny, ei orfodi i ymladd a gafodd Llywelyn; y [tywysog Dafydd](#) a achosodd y rhyfel diwethaf trwy ymosod ar Benarlâg ar Sul y Blodau, 1282, a thrwy hynny beri i ryfel cyffredinol dorri allan.

Lladdwyd Llywelyn ar 11 Rhagfyr 1282 pan oedd ar gyrch ymladd yng nghyffiniau Llanfair-ym-Muellt, amgylchiad a ddaeth ag annibyniaeth wleidyddol Cymru fwy neu lai i ben. Nid mewn brwydr fel y cyfryw y cwmpodd Llywelyn, eithr ar lannau Irfon ar law rhywun na wyddai ar y pryd pwy oedd y gŵr yr oedd yn ei ladd. Anfonwyd ei ben yn ddiweddarach i Lundain i'w arddangos i'r cyhoedd; claddwyd ei gorff gan Sistersiaid Cwm Hir, un o abatai urdd yr oedd y tywysog yn hoff iawn ohoni ac y cafodd ohoni rai o'i gefnogwyr mwyaf teyrngar. Buasai [Eleanor](#) farw ychydig cyn hynny ar enedigaeth plentyn; gorffennodd Gwenllïan, ei merch hi ac unig ddisgynydd cyfreithlon Llywelyn, ei gyrfa fel lleian yn Sempringham.

## Awdur

Yr Athro Thomas Jones Pierce, (1905 - 1964)

## Ffynonellau

J. E. Lloyd, *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest* (London 1911), Cyf. I

J. E. Lloyd, *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest* (London 1911), Cyf. II

*Oxford Dictionary of National Biography*

*Littere Wallie* (1940)

*Calendar of Ancient Correspondence concerning Wales* (1935)

*The Welsh Assize Roll, 1277-1284* (1940)

F. M. Powicke, *King Henry III and the Lord Edward the community of the realm in the thirteenth century* (Rhydychen 1947), V, ii. ch.

*Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland*, i

Archifau LIGC: [NLW MS 6680B: Llawysgrif Hendregadredd](#)

D. Myrddin Lloyd (gol.), *Historical Basis of Welsh Nationalism* (1950), 42-59

*Bulletin of the Board of Celtic Studies*, v, 349-53

## Darllen Pellach

*Ex Rotulis Walliae: 6. 7. 8. 9 Edw. 1. m. 10. (in Schedula.): Hostages delivered to King Edward 1, by Llewelin, Prince of Wales, Anno 6. Edw. 1. 1278* (Middle Hill Press c.1865)

William Sotheby, William Warrington, *The Cambrian hero, or, Llewelyn the Great: an historical tragedy* (Egham 1800?)

Erthygl Wicipedia: [Llywelyn Ein Llyw Olaf](#)

## Dolenni Ychwanegol

VIAF: [30337673](#)

Wikidata: [Q369651](#)

Dyddiad cyhoeddi: 1953

Hawlfraint Erthygl: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/> 

Mae'r Bywgraffiadur Cymreig yn cael ei ddarparu gan Lyfrgell Genedlaethol Cymru a Chanolfan Uwchefrydiau Cymreig a Cheltaidd Prifysgol Cymru. Mae ar gael am ddim ac nid yw'n derbyn cymorth grant. Byddai cyfraniad ariannol yn ein helpu i gynnal a gwella'r wefan er mwyn i ni fedru parhau i gydnabod Cymry sydd wedi gwneud cyfraniad nodedig i fywyd yng Nghymru a thu hwnt.

Ewch i'n [tudalen codi arian](#) am ragor o wybodaeth.